

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.26>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Ждан Микола Дмитрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
(Харківський національний
педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна)

У статті розглядається громадянське суспільство як суб'єкт реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні. Вказано, що громадянське суспільство в межах реалізації кримінологічної політики у сфері трудових відносин може бути представлене у двох формах: 1) як професійні спілки, діяльність яких спрямована на контроль за додержанням законодавства про працю; та 2) як представники населення, які залучаються до запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян. Зазначено, що профспілки є тією організацією, котра, фактично, перша отримує інформацію про кримінально протиправне посягання на трудові права громадян та може ініціювати звернення до правоохоронних органів, а також запропонувати інше супроводження потерпілої особи, котре знаходиться в межах її компетенції. Доведено, що запобігання корупційним кримінальним правопорушенням сприяє боротьбі з кримінальними правопорушеннями проти трудових прав громадян, оскільки часто каталізатором для порушення права працівників для працедавців слугує власна корупційна зацікавленість, конфлікт інтересів тощо. Підсумовано, що під суб'єктами формування та реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні необхідно розуміти органи законодавчої та виконавчої влади, а також окремі установи, організації та особи тощо у безпосередні обов'язки яких входить встановлення та криміналізація потенційних/фактичних суспільно небезпечних діянь, спрямованих на порушення суспільних відносин, що забезпечують нормальні трудові правовідносини, визначення причин, умов та факторів, які сприяють їх становленню та розповсюдженню, а також прогнозування кримінально протиправної діяльності на певний час в межах певних територій із наступним стратегічним плануванням кримінологічної реакції на такі діяння.

Ключові слова: громадянське суспільство, профспілкові організації, трудові відносини, кримінальне правопорушення, кримінологічна політика, суб'єкт.

CIVIL SOCIETY AS A SUBJECT OF THE IMPLEMENTATION OF CRIMINOLOGY POLICY ON THE PROTECTION OF LABOR RELATIONS IN UKRAINE

Zhdan Mykola Dmytrovych,
Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Civil Law and Labor Law
named after Professor O.I. Protsevsky
(Kharkiv National Pedagogical University
named after H.S. Skovoroda,
Kharkiv, Ukraine)

The article examines civil society as a subject of the implementation of criminological policy in the sphere of protection of labor relations in Ukraine. It is indicated that civil society within the framework of the implementation of criminological policy in the field of labor relations can be represented in two forms: 1) as trade unions whose activities are aimed at monitoring compliance with labor legislation; and 2) as representatives of the population involved in the prevention of criminal offenses against the labor rights of citizens. It is noted that trade unions are the organization that, in fact, is the first to receive information about criminally illegal encroachment on the labor rights of citizens and can initiate appeals to law enforcement agencies, as well as offer other assistance to the victim, which is within its competence. It has been proven that the prevention of corruption criminal offenses contributes to the fight against criminal offenses against the labor rights of citizens, since often the catalyst for the violation of the rights of employees for employers is their own corrupt interest, conflict of interests, etc. It is summarized that under the subjects of the formation and implementation of criminological policy in the field of protection of labor relations in Ukraine, it is necessary to understand the bodies of legislative and executive power, as well as individual institutions, organizations and persons, etc., whose direct duties include the establishment and criminalization of potential/actual social dangerous acts aimed at disrupting social relations that ensure normal labor relations, determining the causes, conditions and factors that contribute to their formation and spread, as well as forecasting criminally illegal activity for a certain time within certain territories, followed by strategic planning of the criminological response to such deed.

Key words: civil society, trade union organizations, labor relations, criminal offense, criminological policy, subject.

Охорона трудових відносин в сучасному суспільстві є пріоритетом, який обумовлений низкою факторів, серед яких можна виділити попередження виникнення «мертвих» зон на ринку праці, втрати населенням робочих місць, погіршення економічної ситуації в країні. Всі наведені чинники є детермінантами кримінально протиправної діяльності в країні. Отже, посягання на трудові відносини потенційно тягне за собою посягання на інші суспільні відносини, які охороняються кримінальним законодавством України. Таким чином, враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись більш детально на розгляді суб'єктного складу формування та реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні.

Відтак, громадянське суспільство в межах реалізації кримінологічної політики у сфері трудових відносин може бути представлене у двох формах: 1) як професійні спілки, діяльність яких спрямована на контроль за додержанням законодавства про працю; та 2) як представники населення, які залучаються до запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян.

«Що стосується першої форми, варто зазначити, що професійні спілки та їх об'єднання здійснюють громадський контроль за додержанням законодавства про працю. Відповідно до ст. 21 Закону України від 15 вересня 1999 р. «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», профспілки та їх об'єднання захищають право громадян на працю, беруть участь у розробці та здійсненні державної політики у сфері трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту. Водночас профспілки здійснюють громадський контроль за виплатою заробітної плати, додержанням законодавства про працю й охорону праці, створенням безпечних умов праці, необхідних виробничих і санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального і колективного захисту. Здійснюючи громадський контроль за додержанням законодавства про працю, профспілки мають право: вимагати від роботодавця негайного зупинення робіт і на окремих робочих місцях, і на виробничих дільницях, у цехах, інших структурних підрозділах, і на всьому підприємстві у разі загрози життю або здоров'ю працівників на час, необхідний для усунення такої загрози; проводити незалежну експертизу умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проектуються, будуються чи експлуатуються, на відповідність їх нормативно-правовим актам із питань охорони праці; брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і профзахворювань на виробництві та давати свої висновки про них. Із метою належного здійснення контрольних повноважень профспілки їх об'єднання можуть створювати служби правової допомоги та відповідні інспекції, комісії, затверджувати положення про них. Здійснення громадського контролю за додержанням законодавства про працю покладається передусім на виборні органи первинних профспілкових організацій підприємств, установ, організацій та уповноважених представників профспілок» [1]. Таким чином, законодавцем було зроблено спробу створити незалежний контрольний орган, в інтереси якого входив би захист прав саме працівників.

«Профспілкові організації на підприємствах, в установах, організаціях та їх структурних підрозділах представляють інтереси своїх членів і захищають їх трудові, соціально-економічні права та інтереси. Свої повноваження первинні профспілкові організації здійснюють через утворені відповідно до статуту (положення) виборні органи, а в організаціях, де виборні органи не створюються, – через профспілкового представника, уповноваженого згідно із статутом на представництво інтересів членів профспілки, який діє в межах прав, наданих цим Законом та статутом профспілки. Виборний орган первинної профспілкової організації підприємства, установи, організації укладає та контролює виконання колективного договору, звертається з вимогою до відповідних органів про притягнення до відповідальності посадових осіб за невиконання умов колективного договору; ухвалює рішення про вимогу до роботодавця розірвати трудовий договір (контракт) із керівником підприємства, установи, організації, якщо він порушує Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», законодавство про працю, ухиляється від участі у переговорах щодо укладення або зміни колективного договору, не виконує зобов'язань за колективним договором, допускає інші порушення законодавства про колективні договори; дає згоду або відмовляє у дачі згоди на розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця з працівником, який є членом діючої на підприємстві, в установі, організації профспілки, у випадках, передбачених законом; бере участь у розслідуванні нещасних випадків, професійних захворювань і аварій, роботі комісії з питань охорони праці; здійснює громадський контроль за виконанням роботодавцем законодавства про працю та про охорону праці, за забезпеченням на підприємстві, в установі або організації безпечних та нешкідливих умов праці, виробничої санітарії, правильним

застосуванням установлених умов оплати праці, вимагає усунення виявлених недоліків; здійснює контроль за підготовкою та поданням роботодавцем документів, необхідних для призначення пенсій працівникам і членам їх сімей» [1]. Отже, в цьому контексті профспілка є тією організацією, котра, фактично, перша отримує інформацію про кримінально протиправне посягання на трудові права громадян та може ініціювати звернення до правоохоронних органів, а також запропонувати інше супроводження потерпілої особи, котре знаходиться в межах її компетенції.

«Що стосується другої форми, необхідно зауважити, що в Україні залучення громадянського суспільства не є розповсюдженим методом боротьби з кримінальними правопорушеннями, що, на наш погляд, є певним упущенням, особливо – з огляду на наявний зарубіжний досвід. Так, в зарубіжних країнах першим способом реалізації кримінологічної політики в сфері охорони трудових відносин є надання інформації про злочинців або факти вчинених злочинів. Однією з найбільш відомих у світі програм профілактики злочинності, пов'язаних зі стимулюванням громадян до надання будь-якої анонімної інформації про вчинені злочини або злочинців, є програма «Зупини злочинця» (Crime Stoppers). Зазначений проект був запроваджений уперше у США у 1976 р. Станом на 2018 р. на міжнародній платформі «Crime Stoppers» беруть участь 26 країн світу, включаючи США, Велику Британію, Канаду, Нідерланди, Австралію, ПАР, Нову Зеландію та інші латиноамериканські й африканські держави. Джерелами фінансування анонімних відомостей про злочинні події є спонсорська допомога юридичних осіб, жертви громадян, подарунки, спадщина та ін. Із 2010 р. згаданий проект став підтримувати стратегічне партнерство із Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерполом), а з 2016 р. – з Управлінням ООН з наркотиків та злочинності (UNODC). В окремих державах, поряд із проектом «Crime Stoppers», функціонують й інші додаткові програми профілактики, спрямовані на активізацію громадськості до надання інформації про вчинені, особливо резонансні, злочини. До таких можна віднести США, що відрізняються потужним фінансуванням такого напряму діяльності, а також широкою підтримкою подібних ініціатив з боку громадянського суспільства. Зокрема, у м. Стаффорд штату Нью-Джерсі запроваджена програма «Сигналізування про злочини». Вона полягає у схиланні американців до участі у програмі. Усім особам, хто виявив бажання анонімно повідомляти про злочини і правопорушення, з метою їх убезпечення і посилення анонімності повідомлень видаються спеціальні ідентифікаційні номери (QR-коди), які виключають витік будь-якої інформації про викривача злочинців» [3, с. 15]. Зазначений спосіб участі громадськості можуть уявляти собою симбіоз із запропонованих нами вище форм. Наприклад, член профспілкової організації може звернутись до правоохоронних органів із повідомленням про те, що в організації, де він працює вчинено або потенційно може бути вчинено кримінальне правопорушення. Такого роду дії можуть бути реалізовані і звичайними громадянами.

«Другим способом є участь у запобіганні та протидії корупції. Головними тенденціями у сфері запобігання та протидії корупції в демократичних країнах є, по-перше, чітка кореляція та взаємозв'язок рівня демократизації суспільства й корупції (чим більше в країні демократії, тим менше там корупційних проявів); по-друге, громадянське суспільство розглядається як основний суб'єкт впливу на владу – і, відповідно, як первинний суб'єкт протидії корупції» [4, с. 9]. «Потужні можливості у цій сфері мають неурядові організації, головним завданням яких є викриття корупції. Дослідниками питання залучення громадськості до запобігання корупційним злочинам у зарубіжних країнах виокремлено низку неурядових організацій із міжнародним статусом. Такими є: Transparency International, International Anti-corruption Resource Center,

Corruption Watch, Transparify та ін. Аналіз діяльності зазначених та інших неурядових організацій дозволив дійти висновку, що їх антикорупційний вплив втілюється через такі заходи: формування та реалізація антикорупційної політики; оцінювання антикорупційних механізмів, що застосовуються урядами; збір та обробка інформації випадків корупції; виявлення корупційних ризиків; надання правової допомоги; розробка та реалізація освітніх програм; формування антикорупційного світогляду громадян. Одне з перших місць серед держав, найменш уражених корупцією, посідає Швеція. У цій країні діє ефективний громадський контроль за діяльністю як державного, так і приватного секторів, провідну роль у здійсненні якого відіграють ЗМІ, церква та громадська думка. При чому остання може створити негативний імідж бізнесменам або посадовцям, внаслідок чого одні будуть вимушені піти у відставку, а інші втратять довіру серед ділових партнерів» [5, с. 143]. Запобігання корупційним кримінальним правопорушенням сприяє боротьбі з кримінальними правопорушеннями проти трудових прав громадян, оскільки часто каталізатором для порушення права працівників для працедавців слугує власна корупційна зацікавленість, конфлікт інтересів тощо.

«Третім способом є сприяння у ресоціалізації правопорушників. Зазначена форма участі громадськості у запобіганні злочинності особливо поширена у розвинених західних країнах світу, що відзначаються відносно гуманною кримінальною політикою. Для неї характерний низький відсоток призначення судами винним покарань, пов'язаних із позбавленням волі, а також широке застосування практики звільнення осіб від відбування покарання з випробуванням» [6, с. 268]. «Тому ресоціалізація може мати як пенітенціарний, так і постпенітенціарний характер. Наприклад, у Франції й Великій Британії громадська ресоціалізаційна пенітенціарна практика полягає у тому, що низку соціальних, освітніх та інших заходів здійснюють представники неурядових, громадських структур, напівдержавних утворень. До таких заходів належать: розробка конкретних соціальних програм, їх реалізація, надання соціальної допомоги, залучення до соціальної роботи необхідних фахівців на громадських засадах і надання допомоги засудженим. У Фінляндії функціонує Асоціація у справах пробації і подальшого нагляду для допомоги у вирішенні соціальних проблем умовно звільнених і звільнених в'язнів, членами якої також є окремі громадські структури. Особливістю пенітенціарної ресоціалізації у ФРН є широка участь церкви і релігійних організацій» [7, с. 14]. Варто звернути увагу на цінність вказаної діяльності в межах реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні, з огляду на те, що кримінальним законодавством одним із видів покарання за вчинення суспільно небезпечних діянь проти трудових прав осіб передбачено позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на певний строк, протягом якого особа має бути позбавлена суспільної безпеки, яка може бути реалізована в межах її діяльності.

«Постпенітенціарна ресоціалізація характеризується тим, що засуджені, які перебувають після вчиненого злочину на волі, зобов'язуються брати участь у програмах медіації, пробації, практиці примирення з потерпілим, відвідувати спеціальні відновлювальні психологічні, педагогічні й медико-соціальні курси й тренінги щодо приборкання агресії, лікування алкоголізму і наркоманії, зміни життєвих настанов і цінностей та ін. Головне, що у подібній практиці сприяння у ресоціалізації злочинців і правопорушників бере активну участь громадськість (батьки злочинців, соціальні працівники, священики, соціально активна молодь, волонтери тощо). Нерідко постпенітенціарна ресоціалізація правопорушників у зарубіжних країнах здійснюється у межах спеціальних програм профілактики. Розглянемо деякі з них. Так, доволі ефективною виявилась програма «Волонтери у допомогу поліції», що здійснюється

у м. Фінікс (штат Аризона, США). Її мета – залучити зацікавлених й кваліфікованих громадян-волонтерів до здійснення деяких функцій правоохоронних органів. Зокрема, департаментом поліції цього міста було залучено понад 3 тис. волонтерів, які не мали судимості, пройшли спеціальну перевірку поліцією до виконання низки ресоціалізаційних заходів зі злочинцями та особами, звільненими з місць позбавлення волі (читання лекцій, надання правової допомоги, проведення психологічних тренінгів, сприяння у працевлаштуванні)» [3, с. 21]. «Надання допомоги жертвам злочинів вважається також поширеним напрямом залучення громадськості до справи профілактики злочинності у багатьох державах світу. Піонерами у цій сфері є найбільш демократичні й соціально благополучні країни (США, країни Центральної Європи), де захисту прав жертв злочинів приділяється значна увага. У багатьох країнах-членах ЄС розробляються і поширюються волонтерами та представниками правозахисних громадських організацій серед жертв злочинів спеціальні інформаційні буклети. У них роз'яснюються права жертв злочинів і алгоритм подальших дій для відновлення порушених права внаслідок учиненого злочину» [8, с. 4]. «У багатьох зарубіжних країнах також приймаються як національні, так і місцеві програми допомоги жертвам кримінальних посягань. Так, у м. Форт-Лаурдердейл (штат Флорида, США) була запроваджена програма надання безкоштовного адвоката для осіб, які потерпіли від злочину. Місцевий департамент поліції отримав грант, кошти у межах якого були освоєні на підготовку висококваліфікованого персоналу юристів, які захищали у суді інтереси незаможних жертв злочинів» [5, с. 147]. Отже, наведені способи участі громадянського суспільства є достатньо цікавими та дієвими в межах реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні.

Таким чином, проведене дослідження надало можливість підсумувати, що під суб'єктами формування та реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні необхідно розуміти органи законодавчої та виконавчої влади, а також окремі установи, організації та особи тощо у безпосередні обов'язки яких входить встановлення та криміналізація потенційних/фактичних суспільно небезпечних діянь, спрямованих на порушення суспільних відносин, що забезпечують нормальні трудові правовідносини, визначення причин, умов та факторів, які сприяють їх становленню та розповсюдженню, а також прогнозування кримінально протиправної діяльності на певний час в межах певних територій із наступним стратегічним плануванням кримінологічної реакції на такі діяння. Суб'єктами формування кримінологічної політики в сфері охорони трудових відносин є: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України, а також органи місцевого самоврядування. Суб'єктами реалізації такої політики є: правоохоронні органи; державні та недержавні органи, установи та організації, в обов'язки яких входить контроль за нормальними трудовими відносинами; громадянське суспільство.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>
2. Трудова правосуб'єктність професійної спілки: поняття та особливості. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11kvlpto.pdf>
3. Огляд програм взаємодії поліції з населенням (поліцейська діяльність, орієнтована на громадськість). Харків: Харків. ін-т соціальних досліджень, 2015. 32 с.
4. Задорожний С. А. Механізми запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.

5. Шрамко С.С. Запобігання злочинності за участі громадськості: зарубіжний досвід. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 2 (11). С. 138–154.
6. Дрьомін В. М. Еволюція покарань в контексті превентивних можливостей: від позбавлення волі до пробації. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. Одеса: Юрид. лит., 2007. № 32. С. 265–271.*
7. Бараш Є. Ю. Зарубіжний досвід соціальної роботи зі засудженими. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2016. № 1. С. 10–17.
8. Victims Support Programme: Guidance Note on the Review of Application Decisions. Belfast, 2013. 8 p.